

KRAŠTOVAIZDŽIO BŪKLĖ GAIŽIŪNŲ KARINIAME POLIGONE

O. Survilaitė. VGTU. Vadovas doc. R. Idzelis

THE CONDITION OF LANDSCAPE IN MILITARY RANGE OF THE GAIŽIUNAI

SUMMARY

The nature harmony has been broken due to intensive actions of Gaiziunai military range. The artificial relief has been formed by ripping, compressing, running over, destroying the soil. The soil erosion has been spreading in impoverished areas.

In the areas of explosion the soil has been mixed at a depth of some metres.

Military actions harm unique biotipas, disturb animals and their migration routes some. Plant communities are not characteristic of this part of the territory.

Some rare flora and fauna species survived.

Six habitats of well – known plants and animals were found in this territory. Some species of these animals and plants are registered in the Red Book.

1. ĮVADAS

Gaižiūnų karinis poligonas yra išsikūęs prie Ruklos ir Gaižiūnų gyvenviečių miškingoje smėlio lygumoje. Apylinkių reljefas banguotas su daubomis, dirvožemis jautrus mechaniniam poveikiui. Rytinėje ir pietinėje dalyje poligonas pereina į mokymo teritoriją kur vyksta įvairios karių taktinės ir kitokios pratybos. Pietose ši teritorija ribojasi su Poloraisčio telmologiniu draustiniu, rytinė mokymo teritorijos riba eina Lomenos upės pakrante ir apie 40% yra užėmusi Lomenos kraštovaizdžio teritorijos. Pietvakariuose poligonas ribojasi su didžiule miškinga teritorija, vietomis užpelkėjusiais plotais. Šiaurės vakarinėje dalyje Gaižiūnų poligonas siekia Ruklos miesto prieigas, šiaurės vakaruose - Gaižiūnų gyvenvietę su geležinkelio stotimis.

Per poligoną teka keletas nedidelių upelių: Ruklėlė, Verkstinė, Lankis, Glitinė, yra keli nedideli ežerėliai. Poligono pakraščiuose yra užpelkėjusių plotų centrinėje dalyje tęsiasi didžiuliai atviri, primenantys kopų kraštovaizdį, pustomo smėlio plotai. Šiaurine dalimi smėlynai jungiasi su Gaižiūnų miško masyvu, o pietuose, vakaruose ir rytuose juos supa pušų jaunuolynai su nedidele lapuočių priemaiša. Šiaurės vakarinėje dalyje yra išlikusi aukšto našumo pusamžių, pribrestančių medynų.

Pagrindinės miško augmeniją sudarančios rūšys: karpotasis beržas (*Betula pendula*), paprastoji pušis (*Pinus sylvestris*). Pomiškyje ir trake auga: paprastasis ąžuolas (*Quercus robur*), paprastasis kadagys (*Juniperus communis*), paprastasis šermukšnis (*Sorbus aucuparia*). Vietomis, ypač prie vandens telkinių, kur drėgmės daugiau auga įvairūs karklai (*Salix*), baltalksniai (*Alnus inkana*), drebulės (*Populus tremula*). .

Žolinę augmeniją sudaro bendrijos su vyraujančiais viržinių šeimos augalais. Jos susiformuoja kontinentiniuose rūgščiuose ir sausuose smėlynuose. Viržynų buveinės priskiriamos Europinės svarbos buveinėms, kurias siekiama išsaugoti ateities kartoms. Vyrauja šilinis viržis (*Calluna vulgaris*), miltinė meškauogė (*Arctostaphylos urva-ursi*), gumulinė viksva (*Carex pilulifera*), pagulusioji tridantė (*Danthonia decum*), raudonasis eraičinas (*Festuca rubra*), vietomis auga bruknės (*Vaccinium vitis idaea*), paprastoji šunažolė (*Dactylis glomerata*). Iš kerpių vyrauja šiurė (*Cladonia*). Žolinė augmenija dengia poligono plotą gana skirtingai nuo 3 iki 90 procentų. Vietomis ji gana tankiai sužėlusi, tačiau galima aptikti nedidelius beveik visai augmenija nepadengtus plotus, panašius į mažas dykumas.

Žolinė augmenija labai skiriasi prie pakilimo tako (kur smėlynai ir nepadengti augmenija plotai), bei prie iškastų griovių, kuriose yra vandens. Čia drėgmės pakankamai, vyrauja pievų augmenija. Auga meldai, karklai, juodalksniai.

Gaižiūnų kariniame poligone gana gausi gyvūnų ir paukščių rūšinė įvairovė. Čia veisiasi stirnos, pilkieji kiškiai, šernai, įvairūs peliniai graužikai. Vietiniai gyventojai yra pastebėję ir baltųjų kiškių, tauriųjų elnių, vilkų. Saulės apšviestose vietose šildosi vienintelė Lietuvoje nuodinga gyvatė – paprastoji angis.

Atgavus Lietuvos nepriklausomybę, Gaižiūnų karinis poligonas buvo perduotas atkurtos Lietuvos kariuomenės žinion. Dalis poligono teritorijos (pagrindinai miškai) 1992 m. buvo perduota Jonavos, Kaišiadorių, Kauno ir Prienų urėdijoms, o dabartinis kitų vietų naudotojas (1995 m) – Krašto apsaugos ministerija.

2. KRAŠTOVAIZDŽIO PAŽEIDIMAI GAIŽIŪNŲ POLIGONE

Sovietinės kariuomenės militaristinis palikimas poligone – daugybė aplinkos pažeidimų, ypač kraštovaizdžio. Dėl intensyvios žmonių ūkinės veiklos tam tikrose teritorijose žymiai pablogėja aplinkos būklė, suardyta arba smarkiai pažeista per tūkstantmečius susiformavusi gamtos harmonija. Dideli natūralaus kraštovaizdžio sunaikinimai ir pažeidimai vyko buvusiose sovietinės kariuomenės poligonuose, o jų padariniai išlikę iki šiol.

Karinės veiklos poveikis dirvožemiui

Karinė veikla poligone daro visapusišką įtaką aplinkai. Ardomas, suslegiamas, po dirbtinėmis dangomis sunaikinamas dirvožemis, sukuriamas dirbtinis reljefas. Karinėje teritorijoje statybos metu, atliekami milžiniškos apimties žemės ūkio darbai, ypač statant požeminius statinius. Pažeistose plotuose plinta dirvožemio erozija, kai kuriuose poligono vietose vyksta intensyvi defliacija.

Didžiausia fizinį poveikį patiria buvęs bombardavimo poligonas ir tankodromai. Juose sprogimai ir technika išmaišo kelių metrų storio dirvožemio sluoksnį, teritoriją paverčia dykviete.

Intensyvi karinė gamtonauda lėmė gilius paviršiaus pažeidimus, fizinę kraštovaizdžio degradaciją. Iširtose teritorijose yra daug pažeistų žemių. Daugiausia jų yra aerodromuose, raketinėse bazėse. Buvęs gyvybingas paviršinis dirvožemio sluoksnis yra suniokotas po dirbtinėmis dangomis.

Augalijos, gyvūnijos pažeidimai bei trikdymas

Karinė veikla žaloja unikalius biotopus, saugomas teritorijas. Palei karinius objektus įsikuria nebūdingos kraštovaizdžiui augalų bendrijos. Sutrikdoma gyvūnų ramybė, pažeidžiami jų migracijos keliai. Gyvūnus žaloja kariniai įrengimai miškuose.

Nustatyta, kad augalinė danga Lietuvos poligonuose yra degradavusi (60%, t.y. keturis kartus stipriau nei vidutiniškai Lietuvos miškuose).

Dėl antropogeninio poveikio, karinėse teritorijose, iškirtus miškus ir atsivėrus plynėms, tose vietose pradėjo plisti svetimi toms vietoms augalai. Atvirose vietose pradėjo augti šiukšlynų, dykviečių augalai (paprastoji kietis).

Karinė veikla sumažino gyvūnų populiacijų pastovumą, atsparumą, pablogino gyvenimo, mitybos ir dauginimosi sąlygas. Karinio poveikio zonos kuriasi neatsparios, Lietuvai nebūdingos ir neilgalaiškės gyvūnų populiacijos, o tipingų ir genetinio fondo apsaugos požiūriu svarbių gyvūnų populiacijos nyksta. Tai pastebima ne visur. Kai kurios vertingos augalų bei gyvūnų rūšys išliko. Gaižiūnų poligone rasta augalų bei gyvūnų įrašytų į Lietuvos Raudonąją knygą. Tai nendrinė rupūžė, kukutis, žalvarnis, gervė, griežlė, ūdra. Poligone rastos 6 europinės svarbos buveinės.

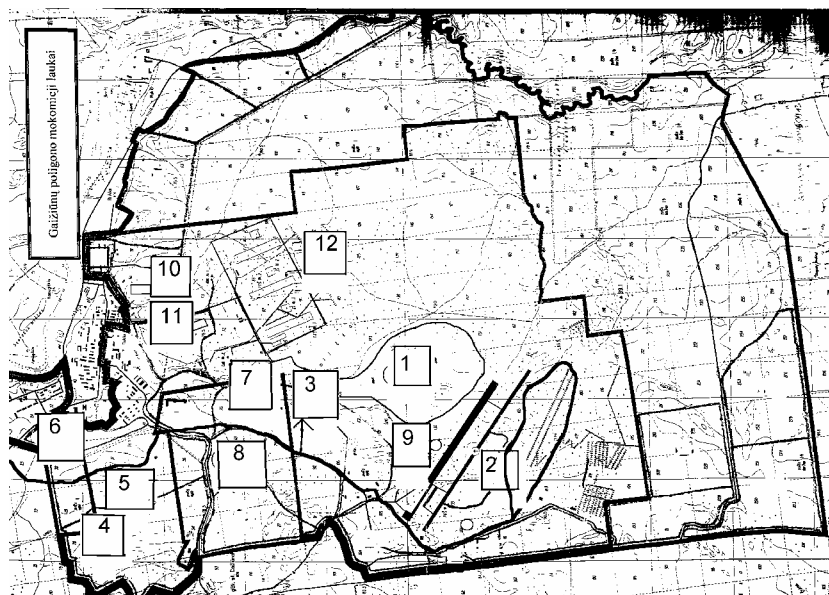
Šiuo metu poligonuose vykdoma karinė veikla vyksta, mokymams naudojant, tuos pačius sovietinės kariuomenės naudotus mokomuosius plotus: šaudyklas, karinės šarvuotos technikos pratybų laukus ir kt. Naujų gamtinių teritorijų transformacijos (pakeitimo) karinėms reikmėms poligone nepastebėta. Karinės laikinos stovyklavietės dažniausiai rengiamos tose pačiose vietose. Pasibaigus mokymams, sutvarkoma aplinka.

Teritorija	Teritorijos Nr.	Mechaninis pažeidimas %
Šarvuotųjų važinėjimo trasa	3	100
Trečiasis mokymų laukas	4	2 - 3
Šeštasis mokymų laukas	7	2 - 3
Antrasis mokymų laukas	5	Nuo 1 – 2 iki 40
Pirmas mokymų laukas	6	1
Septintas mokymų laukas	8	1
Buvęs darbininkų miestelis	12	60
Griuvėsiai 13 mokymų lauke	10	55
Griuvėsiai 4 mokymų lauke	11	50
Sunkiųjų kulkosvaidžių šaudymo poligonas	1	80
Teritorija prie prieštankinių ginklų šaudyklos	2	5 (pietinė dalis) 80 (šiaurinė dalis)
Sprogdinimų vietos	9	95

1.pav. .Mechaniniai pažeidimai Gaižiūnų poligone

Apkasai taktikos mokymo metu dažniausiai kasami miške tarp medžių. Pasibaigus mokymams apkasai užkasami, sutvarkoma pratybų teritorija. Nustatyta, kad kasant apkasus dažnai pažeidžiamos medžių šaknys. Jei pažeidimai dideli, medžiai sudžiūsta. Tokių medžių mediena panaudojama poligono reikmėms: taikinių gamybai, šaudymo pozicijų įrengimui ir kt.

Šarvuotos karinės technikos pratybos taip pat vykdomos nuo seno tam reikalui skirtuose teritorijose. Šarvuotieji važinėja tomis pačiomis trasomis (teritorija Nr.3)dažniausiai naudojamos tos pačios technikos priedangos ir maskuotės vietos. Dėl dažno važinėjimo, tomis pačiomis vietomis, poligono dirvožemis išvažinėtas kai kur labai giliomis provėžomis. Karinė technika pažeidžiami (suvažinėjami, suslegiami) augaline danga padengti plotai, išlaužomi ar sužalojami medeliai ir krūmai. Žolinė augalija sunaikinama 100%.

2. pav. Gaižiūnų karinis poligonas (teritorijų numerius žiūrėti pagal 1. pav.).

Sprogdinimų vietos parinktos daubose. Sprogdinimų metu padaromos didelės duobės, sumaišomas dirvožemis, pažeidžiama, sunaikinama augmenija. Kadangi sprogdinimai atliekami nuo seno pažeisto, degraduoto dirvožemio teritorijoje, todėl šie darbai naujų žymesnių pažeidimų nepadarą.

Granatų mėtymo aikštelės įrengtos atokiose vietose, teritorijos aptvertos. Sprogimo vietose smėlio danga. Mėtymai vykdomi iš už priedangos. Šios rūšies karinės pratybos žymesnio poveikio aplinkai nepadarą.

Sunkiųjų kulkosvaidžių šaudykla (teritorija Nr.1). Gaižiūnų poligone įruošta prie aerodromo esančioje didžiulėje pustomo smėlio dykvietėje, buvusioje šaudymo ir bombardavimo poligone. Šaudoma į įvairiais atstumais įruoštus taikinius. Šios rūšies pratybos vykdomos nuo seno labiausiai kraštovaizdžio pažeistoje poligono dalyje.

Nenaudojami pastatai, griuvėsiai. Poligonuose yra išlikusių senų apgriuvusių ir visai sugriuvusių pastatų, tapusių statybų laužu ištiesi užteršti įvairiomis griuvenomis ir statybų liekanomis plotai. Tos ruderalinės zonos su nuniokota aplinka ne tik menkina kraštovaizdžio estetinę vertę, bet taip pat dideliuose plotuose visiškai sunaikina ar smarkiai pažeidžia dirvožemį.

Kai kuriose teritorijose priaugę dykynėms būdingų augalų, tarp griuvėsių auga krūmai

Atliekų tvarkymas. Po kovinių šaudymų ir šaudymų imitaciniais šoviniais, šovinių tūtos surenkamos ir atiduodamos į šaudmenų sandėlį, įvairios kitos karinių pratybų metu susidariusios atliekos, pavyzdžiui plastikiniai paketai, konservų dėžutės ir kt.sauso daavinio “likučiai”, surenkami į plastikinius maišelius ir išvežami į dalinio dislokavimo vietą, kur patalpinami į metalinius konteinerius. Atliekom surinkti vadavietės teritorijoje taip pat yra pastatyti konteineriai. Iš čia į miesto sąvartyną jas išveža UAB”Specialusis autotransportas”

Reljefas vietomis labai pakeistas, yra išlikusių gilių duobių iki 1,5-2m. iškastų ruožų. Teritorijos pakraščiuose likę senų apkasų, supiltų kalvų ir kitų reljefo pakeitimų visa didžiulės teritorijos labai smarkiai mechaniškai pažeistos.

IŠVADOS:

1. Poligonų plotai sumažėję, nei buvo Sovietmečiu, kai kurie nebenaudojami plotai apsodinti mišku.
2. Teritorijose išlikę daug vertingų augalų ir gyvūnų rūšių, saugotinių buveinių.
3. Poligonuose likę daug nebenaudojamų, gadinančių kraštovaizdį ruderalinių teritorijų augalų bendrijų, sugriuvusių pastatų, apkasų. Kai kuriose teritorijose daug šiukšlių.
4. Po sprogdinimų poligone susidaro duobės, pažeidžiama augmenija, dirvožemiai.
5. Vertinant kraštovaizdžio pažeidimus, dėmesį atkreipia šarvuotųjų išvažinėtos gilios provėžos, visiškai sunaikinusios augmeniją.

LITERATŪRA:

1. Baubinas R., Taminskas J. Karinė gamtonauda Lietuvoje sovietmečiu: ekologinės pasekmės. Geografijos institutas. Vilnius. 1997 – 1998.
2. Marozas V. Geobotanika. Kaunas – Akademija..1999. 30 p.
3. Sovietų karinių pajėgų padaryta žala Lietuvos aplinkai. Lietuvos Respublikos Aplinkos Ministerija. Vilnius. 1998.
4. Lekavičius A. Vadovas augalams pažinti. Vilnius. Mokslas, 1989 m. 436p.
5. www.neris.mii.lt/aa/kra71.html
6. www.neris.mii.lt/aa/at99/2d7ssk.polf
7. www.am.lt

